

Refugieri ale românilor din Dobrogea la stînga Dunării în timpul războiului Crimeii

TUDOR MATEESCU

Războaiele ruso-turce care, începînd din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, au cuprins în teatrul lor de operațiuni și Dobrogea, au provocat mari distrugerii și pustiiri în această provincie¹. Pentru românii dobrogeni, care constituiau elementul autohton și majoritar al teritoriului dintre Dunăre și Marea Neagră, singura posibilitate de salvare în timpul acestor războaie era fuga în Țara Românească și Moldova, unde se adăposteau la frații lor pînă la trecerea urgiei². La întoarcere își găseau de obicei locuințele distruse, fiind nevoiți să-și ridice altele și să-și încropească noi gospodării³, a căror existență era curînd primejduită de izbucnirea următorului conflict militar dintre cele două mari imperii.

Efectele cele mai dezastruoase le-a avut, după cum se știe, războiul de la 1828—1829⁴, în urma căruia, întreaga populație a Dobrogei număra abia 40.000 de locuitori⁵. Peste un deceniu, călugărul rus Partenie afla din gura unor români dobrogeni întreaga lor tragedie, rezumată în următoarele cuvînte, pe care le rosteau „cu ochii adesea lăcrămînd”: „Din vechime țara noastră stă în hotar și deseori războaiele se fac pe aici din zece, mult în doisprezece ani. Abia ne mai îndreptăm, creștem vite și cultivăm grădinile — și iarăși se face război. Și atunci, cine poate, fuge în Valahia, iar pe care îi prind turcii, îi duc cu dinșii în țara lor; turmele ni le mănîncă, caselor le dau foc și grădinile ni le pustiesc. După ce trece războiul, care mai rămînem vii, iarăși ne întoarcem pe la vetrele noastre și ne facem pe ruine bordeie, și iar ne apucăm de gospodărie”⁶.

Nenorocirile îndurate la 1828—1829 au făcut ca la izbucnirea următorului război, respectiv a războiului Crimeii, românii din Dobrogea să se refugieze în număr și mai mare decît pînă atunci la stînga Dunării. La aceasta au contribuit, în mare măsură, și atrocitățile bașibuzucilor (tc. *baş-i bozuk* = capete stricate, nebune), despre care Eugène Jouve, vorbind, în 1855, de acțiunile lor în Dobrogea, recunoștea că „acești barbari au săvîrșit în această nenorocită provincie grozăvii nemaiauzite”⁷. Medicul francez Camille Allard afirma că pe atunci ei erau singurii care aveau, în părțile europene ale Imperiului otoman, „monopolul tilhăriei și al crimei”⁸. De asemenea naturalis-

¹ C. Brătianu, *Populația Dobrogei, în 1878—1928. Dobrogea. Cincizeci de ani de viață românească*, București, 1928, p. 230—231.

² *Ibidem*, p. 226, G. Vălsan, *Droits bulgares et roumains sur la Dobrogea, în La Dobrogea Roumanie*, București, 1919, p. 72.

³ C. Brătianu, *op. cit.*, p. 226.

⁴ Pentru trecerea la stînga Dunării, în timpul acestui război, a românilor din Dobrogea vezi Constantin N. Velichi, *Emigrări la nord și la sud de Dunăre în perioada 1828—1834, în „Romanoslavica”* XI, 1965, p. 69 și urm.

⁵ Cifra a fost obținută după datele cuprinse în marea hartă statistică rusă din 1835. (Al. P. Arbore, *Din etnografia Dobrogei Populațiunea Dobrogei după o hartă rusească, în „Analele Dobrogei”*, IV, 1923, nr. 3, p. 330). Vezi și Constantin C. Giurescu, *Principatele Române la începutul secolului XIX*, București, 1957, p. 137.

⁶ Gheorghe G. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, p. 349.

⁷ Eugène Jouve, *Guerre d'Orient. Voyage à la suite des armées alliées en Turquie, en Valachie et en Crimée*, vol. I, Paris, 1856, p. 93.

⁸ Camille Allard, *Souvenirs d'Orient. La Dobrouitcha*, Paris, 1859, p. 38.

tul german Wutzer, care a călătorit prin Dobrogea la scurt timp după aceea, constata că, în timpul acestui război, „nu atît rușii, cît mai de grabă nedisciplinaiții bașibuzuci ai turcilor s-au comportat ca niște jefuitori”⁹. Teroarea acestor bande, formate din ostași de tot felul, care făcuseră parte din vechea armată otomană¹⁰, a prefăcut în ruine un număr mare de sate creștinești ale Dobrogei¹¹. Acțiunile lor¹² s-au repetat în 1855¹³, cînd, în mod sigur, mulți dintre fugari se întorseseră la vetrele lor.

Imediat după ce trupele ruse trec Prutul, la 4 iulie 1853, și ocupă Moldova și Țara Românească¹⁴, turcii dezlanțuie prigoana împotriva creștinilor din Dobrogea. La aceasta contribuie desigur și aducerea în această provincie a unor noi trupe otomane, formate mai ales din bașibuzuci, cum erau cele din părțile Hirșovei, pomenite într-un raport din 18 august al polcului nr. 3 de la Brăila: „ostiri neregulate mai multă adunătură, fără disciplină ostășească”¹⁵. Acest fapt declanșează fuga, la început individuală sau în grupuri restrînse, a românilor dobrogeni la stînga Dunării. La 13 iulie, doi români transilvăneni, de fel din Ojdula¹⁶, de lângă Tirgu Secuiesc, Iosif Gălbezeanu și Gheorghe Dristaru, stabiliți, primul de trei ani, iar al doilea de zece ani, ca păstori în satul Cerna, kazaua Măcin, se refugiau în Țara Românească, declarînd că, pînă atunci „n-au suferit nici un rău din partea turcilor, iar așcum, de cînd au auzit că armia rusească au trecut în prințipat și că vrea să treacă în Turchia, s-au întăritatără toți bagabonții (i) turci tătari și tae creștinătatea care le ese înainte, și vrînd a-i tăia și pă dîns (i), numiți (i), de frică”, au fugit la stînga Dunării, „spre scăparea vieți (i) lor”¹⁷.

La 15 iulie 1853 ajungea la Gura Ialomiței, după multe peripeții, românul Vasile Zorniți, de fel din Arpășești, ținutul Iași, aflat de cinci ani în Dobrogea, la Băltăgești, unde păzea vitele unor turci, arătînd că în Turchia nu e bine de a mai trăi creștini”¹⁸. Alt român, Gheorghe Ioan, croitor din Silistra, se prezenta, în ziua de 25 iulie, la carantina Călărași

⁹ C. W. Wutzer, *Reise in den Orient Europa's und einen Theil Westasiens's*, vol. I, Elberfeld, 1860, p. 254.

¹⁰ Despre originea și organizarea bașibuzucilor vezi Jules Ladimir, *La guerre. Histoire complète des opérations militaires en Orient pendant les années 1853 et 1854*, Paris, 1954, p. 165; Camille Rousset, *Histoire de la guerre de Crimée*, vol. I, Paris, 1877, p. 144—135.

¹¹ C. W. Wutzer, *op. cit.*, vol. I, p. 254; Camille Rousset, *op. cit.*, vol. I, p. 111; Baron de Bazancourt, *L'expédition de Crimée jusqu'à la prise de Sébastopol. Chronique de la guerre d'Orient*, vol. I, Paris, 1856, p. 129.

¹² În primăvara anului 1854, în timpul asediului Silistrei, un grup de 500 de bașibuzuci, în loc să se angajeze în luptă, au preferat să stea la adăpost Jîngă Cernavoda, unde au săvîrșit mari distrugerii. La cîțiva ani după război, la vestea trecerii prin Cernavoda a unui detașament de 1.000 bașibuzuci, „toți locuitorii musulmani și creștini, și-au împachetat bunurile și s-au strecurat peste coline la prietenii lor din satul vecin și nu s-au înapoiat pînă cînd ultimul din acești indivizi nu a fost îmbarcat”. (Henry C. Barkley, *Between the Danube and Black Sea or five years in Bulgaria*, London, 1876, p. 276—277).

¹³ C. W. Wutzer, *op. cit.*, vol. I, p. 254; Ion I. Nestora, *Coroșpondența lui Coronini din Principate. Acte și rapoarte din iunie 1854—martie 1857*, Cernăuți, 1938, p. 511, 629.

¹⁴ L. Boicu, *Austria și Principatele române în vremea războiului Crimeii (1853—1856)*, București, 1972, p. 85.

¹⁵ Tudor Mateescu, *Documente privind istoria Dobrogei (1830—1877)*, București, 1975, p. 184—185.

¹⁶ Arh. St. Buc., fond Obșteșcul Control, dosar 493/1853, f. 107—108.

¹⁷ Tudor Mateescu, *op. cit.*, p. 179.

¹⁸ *Ibidem*, p. 180—181.

(Știrbei) cu rugămintea de a fi primit în Țara Românească, deoarece „uni(i) din turci au voit a-l omori, fără a le face cel mai mic rău”¹⁹. Declarația lui este semnificativă pentru comportarea turcilor față de creștini: „... am lucrat la mai mulți din turci haine și nevrînd să-m(i) plătească, i-am tras la judecată, din care pricină mă pizmuia(u) și acum, fiind vremea în răzvrătire, uni(i) dintr-înșii s-au vorbit a-și răzbuna, și sperîindu-mă am fugit”²⁰.

La 16 august 1853, la pichetul de la Gura Argeșului, de lângă Oltenița, veneau de peste Dunăre românii Samoilă Ion Samoilă și Gheorghe Samoilă, tată și fiu, cu familiile lor, în total cinci persoane. Ei erau originari din satul Coadele, județul Ilfov, dar, în urmă cu 16 ani, se stabiliseră în Dobrogea, la satul Calimoc²¹. Revenirea lor în Țara Românească fusese determinată, după cum declarau ei, de „greutățile și nesuferitele împovărări ce le fac otomani(i) de la o vreme încoace...”²². La interogatoriul („tacrirul”) care li s-a luat, pricina fugii lor este și mai limpede înfățișată: „Grelele împovărări ale Turchii și aspra purtare a musulmanilor, necinstind și femeile noastre, și mai ales frica de moarte”, deoarece turcii „erau hotărâți a ne omori”²³.

Autoritățile otomane au luat măsuri severe pentru a împiedica fuga românilor sau a altor creștini din Dobrogea la stînga Dunării. La 14 august, comandantul punctului Gura Ialomiței raporta că locuitorii satelor de pe malul dobrogean al fluviului nici „chiar zioa nu sînt slobozi a umbla pã Dunăre”²⁴. Cu toate acestea, cazurile de refugiere în Țara Românească, determinate, cel mai adesea, de amenințarea morții, devin tot mai frecvente. În ziua de 13 august, treceau la Oltenița românii Dumitru Cojocaru și Ioniță Nicolae, primul de loc din Birlad iar al doilea din Reni, care lucraseră ca morari²⁵ la un turc, anume Emin Iuzbașa din Silistra, ce își avea moara sa la Gura Răzvanului din acel serhat” și care, „văzîndu-se amerințați de pomenitul turc, s-au văzut siliți a dezerta în această țară spre a putea scăpa de primejdia ce-i amerința”²⁵. Alți doi români, amîndoi dobrogeni băștinași, se refugiau, la 12 septembrie 1853, în raza punctului Polizești din județul Brăila, tot „spre a-și scăpa viața”²⁶. La 6 noiembrie se înfățișa, în aceleași locuri, ciobanul Gheorghe Puiu, originar din Moldova, din satul Comănești²⁷, aflat de trei ani în Dobrogea, unde slujise la oi cu simbrie. El declara că, pînă atunci, trăise „bine dincolo”, dar, de curînd, oile pe care le avea îi fuseseră luate cu sila de către turci²⁸.

În afară de români, au fugit la stînga Dunării și alți creștini din Dobrogea. Astfel, la 10 octombrie, trecea la Gura Ialomiței un cazac „zapo-rojan”, Tudor Ivan, „viind pã Dunăre într-o luntre cu calabalîcul său”.

¹⁹ Arh. St. Buc., fond Ministerul de Război, Departamentul ostășesc, dosar 226/1853, f. 149.

²⁰ Tudor Mateescu, *op. cit.*, p. 181–182.

²¹ Arh. St. Buc., fond Ministerul de Război, Departamentul ostășesc, dosar 266/1853, f. 166; fond Comitetul Carantinilor, dosar 47/1853, f. 71.

²² *Ibidem*, fond Ministerul de Război, Departamentul ostășesc, dosar 266/1853, f. 166.

²³ *Ibidem*, fond Comitetul Carantinilor, dosar 47/1853, f. 71.

²⁴ *Ibidem*, fond Ministerul de Război, Departamentul ostășesc, dosar 244/1853, f. 177.

²⁵ Tudor Mateescu, *op. cit.*, p. 183–184.

²⁶ *Ibidem*, p. 185.

²⁷ Arh. St. Buc., fond Obstescul Control, dosar 493/1853, f. 153–154.

²⁸ *Ibidem*, fond Ministerul de Război, Departamentul ostășesc, dosar 226/1853, f. 209–210.

El lucrase la moara unui turc din serhatul Hîrșova, dar, în momentul cînd și-a cerut simbria, stăpînul său „au început a-l amerința că o să-l dea turcilor soldat și pomenitu(1), înfricoșindu-să de aceasta, au dezertat în acest prințipat, spre scăparea vieții sale”²⁹. De asemenea, la 6 noiembrie, se refugia la Brăila Mihail Constantin, un tînăr grec, de fel din Samos, stabilit la Măcin, unde fusese angajat de negustorul Ciorbagi Alexi, la cafe-neaua acestuia. Cauza este arătată limpede în interogatoriul pe care i l-au luat autoritățile românești: „...am fugit din pricina jafului ce îmi face turci(i) la cafenea și mai mult ca să-m(i) scap pielea din primejdii, fiind turci(i) foarte rău înrăutățiți”. El adăuga o seamă de informații interesante de ordin militar, arătînd că trupele otomane de la Măcin erau formate din 6.000 de „ostași regulați” și 800 „neregulați (rebeli)” și dispuneau de 18 tunuri mici³⁰.

Merită să fie semnalate și dovezile de solidaritate a românilor dobrogeni cu grănicerii Țării Românești, amenințați atunci în permanență de incursiunile turcilor³¹. La 29 noiembrie 1853, doi români din satul Ostrov, cazaua Măcin, numiți Nenciu al lui Iordache și Ștefan al lui Moș Tănase, se înfățișau la punctul Polzești, declarînd că fugiseră pentru a nu fi tăiați de turci, deoarece se aflase că dăduseră de veste grănicerilor români să se păzească pentru a nu fi prinși de trupele otomane, care plănuiau un atac la stînga Dunării. Ei dădeau totodată știri amănunțite despre armata amplasată la Hîrșova (6 000 de oameni cu 7 tunuri) și despre intenția ostașilor turci de acolo ca, după înghețarea fluviului, „să năvălească” în Țara Românească „spre pradă, că nu le ajunge de mîncare”³². În aceeași zi se refugiau din Dobrogea la Brăila mai mulți pescari, locuitori ai acestui oraș, arătînd că la Măcin se aflau 1 000 de ostași regulați — 800 pedestri și 200 călăreți, în frunte cu un miralai” (colonel), avînd și tunuri la „tabie”, iar la Tulcea „ca la una mie oștire regulată și neregulată, cu artileria lor”, rămași după plecarea unei părți „spre ernatec” la Babadag³³. De asemenea, la punctul Polzești, venea, în ziua de 13 decembrie, și Ion Caplan din satul Dăieni, a cărui declarație este la fel de semnificativă: „Eu, fiindcă am dat de veste la pichetul Salcia ca să fugă, că vine turci ca la o sută patruzeci să-i prinză, din care au și luoat un soldat, dînd foc și la vreo șase picheturi, pă mine m-au pîrit din alți oameni la acești turci să mă prinză ca să mă taie, și cu trei săptămîni dă zile mai înainte mă păzea, aceasta m-au făcut de am fugit aici”. Atacul fusese săvîrșit de trupe neregulate formate din „tătari și lipoveni du pîn sate, de la Cărcăliu și alte sate învecinate”. În același timp, el aducea noi informații despre oștirile otomane de la Hîrșova și Măcin³⁴.

Trecerile la stînga Dunării continuă și în primele luni ale anului 1854. La 10 ianuarie se refugia la Călărași tînărul Dumitru Enică, originar din Dichiseni, județul Ialomița, stabilit în urmă cu șase ani în Dobrogea, mai

²⁹ Tudor Mateescu, *op. cit.*, p. 186.

³⁰ *Ibidem*, p. 188.

³¹ Încă de la 31 august 1853 are loc o incursiune a unui vas turcesc la pichetul Duracu de lîngă Gura Ialomiței. (*Ibidem*, p. 184).

³² *Ibidem*, p. 191—192.

³³ *Ibidem*, p. 189—190.

³⁴ *Ibidem*, p. 192—193.

întii la Ostrov, cazaua Silistra, unde avea rude, apoi la Pîrjoiaia, ca slugă la un român numit Ene. El scăpase, cu multă greutate, în noaptea precedentă, din mîinile unui turc care, după ce-l jefuise, voise să-l omoare. Din relatările sale rezultă că nesiguranța vieții și primejdiile care-i pîneau pe românii din Dobrogea se agravasera: „Am auzit oameni<i> vorbind că <o> să ne tae pă creștini, asta este vorba turcilor dincolo”. Mulți români din părțile Ostrovului fuseseră duși la „Boaz Chioiu” (tc. Boğazköy = Cernavoda) și la „Carasuea” (tc. Karasu — Medgidia), pentru executarea unor lucrări militare. În mai multe localități, autoritățile încartiruiseră trupele în casele creștinilor, care fuseseră scoși cu sila din propriile locuințe. Fugarul adăuga apoi mai multe știri de ordin militar, printre care și zvonul despre intenția oștirilor otomane de a trece „în martie la Călărași”³⁵.

La 14 ianuarie 1854, carantina Gura Ialomiței raporta că, în urmă cu câteva zile, veniseră acolo, cu o plută, doi mocani fugiți din partea dreaptă a Dunării³⁶. Primul dintre ei, Ion Manea, de fel din Săliște, se afla de doi ani în Dobrogea, unde slujise ca cioban la un tătar din Cartal, cazaua Hirsova. În ziua de Sf. Vasile, niște turci îi luaseră însă cele 80 de oi ale sale, pe care le avea drept simbrie, iar la urmă voiseră să-l ucidă³⁷. Al doilea, Ion Florea, originar din Cacova, fusese păstor, timp de un an și jumătate, la un tătar „din cazaua Chiustengi<i>” (tc. Kôstence = Constanța), dar și lui turcii îi luaseră oile, proprietatea sa și-i pricinuiseră „multe răutăți”, vrînd chiar să-l omoare³⁸. Alt mocan, Ion Gheorghe Ichim, s-a refugiat de asemenea la Gura Ialomiței, în ziua de 24 ianuarie³⁹, probabil tot de frica morții.

Alt român fugar, Marin Pornitu, sosea la Brăila în ziua de 15 februarie 1854. El era de loc din satul Viziru de Jos, dar era trecut în Dobrogea de 12 ani.

În ultimul timp lucrase ca pescar la cherhanaua de la Pecineaga a unui turc din Măcin. Fuga sa, după cum declara el, fusese determinată de amenințările stăpînului său: „cerîndu-i dreptul meu să-m<i> plătească lei 280 pentru trei luni de-i slujisem, n-au vrut să-m<i> plătească, zicînd că o să mă dea pă mîna arnăuților, fiindcă noi creștini<i> nu ținem cu ei, și eu, văzînd că umblă să-mi piarză viața, de aceia am și fugit”⁴⁰.

La 11/23 martie 1854, trupele ruse trec Dunărea în nordul Dobrogei, și, după ce cuceresc fortărețele Măcin, Isaccea și Tulcea, se îndreaptă spre părțile de centru și de sud ale provinciei⁴¹. La 14 aprilie ele au pus stăpînire pe Constanța⁴², iar la 11 mai ajung la Silistra⁴³, unde toate atacurile lor se izbesc de rezistența înverșunată a garnizoanei otomane⁴⁴. Spre sfîrși-

³⁵ *Ibidem*, p. 193—195.

³⁶ Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 36/1854, f. 4.

³⁷ Tudor Mateescu, *op. cit.*, p. 196.

³⁸ Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 36/1854, f. 5.

³⁹ *Ibidem*, f. 7.

⁴⁰ Tudor Mateescu, *op. cit.*, p. 197—198.

⁴¹ Hr. Hristov, V. Paskaleva, *Document za bălgarshkaia iitorija iz germanshiahiv, 1828—1877* (Documente din arhivele germane referitoare la istoria Bulgariei, 1828—1877), Sofia, 1963, p. 183—184; Jules Ladimir, *op. cit.*, p. 269; Eugène Jouve, *op. cit.*, vol. I, p. 92; M. D. Ionescu-Dobrogeanu, *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea*, București, 1904, p. 602.

⁴² Jules Ladimir, *op. cit.*, p. 271.

⁴³ M. D. Ionescu-Dobrogeanu, *op. cit.*, p. 602.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 602—605.

tul lui iunie, rușii ridică asediul Silistrei și încep retragerea la stînga Dunării⁴⁵. Cu prilejul luptelor care au loc, numeroase sate și chiar unele orașe ale Dobrogei sînt pustiite și distruse⁴⁶, acest fapt datorîndu-se, în primul rînd, bandelor de bașibuzuci⁴⁷.

Încă de la cele dintîi eșecuri ale trupelor ruse în Dobrogea, populația creștină a provinciei, și în primul rînd cea românească, începe să se refugieze din nou la stînga Dunării. Spre deosebire de perioada precedentă, cînd Dobrogea nu devenise teatru de război și cînd trecerile la stînga fluviului erau individuale sau în grupuri restrînse, acum fuga se face în grupuri tot mai mari, ajungîndu-se cu timpul la un adevărat exod. Tot spre deosebire de perioada precedentă cînd cei care luau drumul pribegiei erau îndeosebi români originari din celelalte teritorii românești, stabiliți de curînd în Dobrogea și nelegați încă organic de pămîntul acestei provincii, acum cei care pleacă sînt mai cu seamă românii băștinași. Este vorba apoi de bejenia unor familii întregi, incluzînd și „bătrîni, tineret și copii”, așa cum constata un ofițer — medic polonez, participant în armata rusă la asediul Silistrei, care adaugă că acești fugari duceau cu ei „întreaga lor avere mișcătoare”, și, în primul rînd, vitele⁴⁸.

La 22 mai 1854, șase familii de români din satul Calimoc („Călimocu”), totalizînd 28 de persoane, s-au refugiat în Țara Românească, „arătînd către paznici<i> grăniceri că, temîndu-să a mai lăcui în acel sat, cer a să statornici în acest prințipat la satul Căscioarele”⁴⁹. Peste două zile, la 24 mai românul Marin Hirdărău, de fel din Chirnogi, județul Ilfov, stabilit de trei, ani la Turtucaia, se prezenta împreună cu soția și cei trei copii ai săi la pichetul Gura Argeșului, „cu cerere că voește a se întoarce la urma sa”⁵⁰. Tot acolo veneau, la 25 mai, doi mocani flăcăi, amîndoi supuși chezaro-crăiești, care se aflau de mai mulți ani în Turtucaia, slujind ca ciobani⁵¹.

Exodul propriu-zis al românilor și al celorlalți creștini din Dobrogea începe o dată cu retragerea armatelor ruse din această provincie. Cei mai mulți au trecut la stînga Dunării împreună cu aceste trupe. Alții, întîrziți fugeau abia în fața înaintării oștirilor aliate, care, așa cum se știe, pătrund în Dobrogea spre sfîrșitul lui iunie 1854⁵². Astfel, ostașii din trupele franceze care se îndreptau spre Mangalia⁵³ vedeau cum se refugiau din calea lor locuitorii creștini, purtîndu-și tot avutul în brațe sau în căruțele pe

⁴⁵ *Ibidem*, p. 605; Jules Ladimir, *op. cit.*, p. 278; Eugène Jouve, *op. cit.*, vol. I, p. 261—262.

⁴⁶ Hr. Hristov, V. Paskaleva, *op. cit.*, p. 184.

⁴⁷ Hr. Hristov, V. Paskaleva, *op. cit.*, p. 184; Colonel Thomas *La guerre, d'Orient de 1854 à 1855*, p. 26—27: *Bandeles de bachi bouzoucks qui/dé vastaient les campagnes, pillaient et incendiaient les villages*'.

⁴⁸ Ilie Coriș, *Asediul Silistrei din anul 1854 după un manuscris polon contemporan*, în „Revista istorică română”, XIV (1944), p. 72—73.

⁴⁹ Tudor Mateescu, *op. cit.*, p. 189—199.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 198.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² M. D. Ionescu-Dobrogeanu, *op. cit.*, p. 604, 606.

⁵³ Vezi și N. Iorga, *O scrisoare din Dobrogea de pe vremea războiului Crimeii*, în „Revista istorică”, XVIII (1932), nr. 7—9, p. 256, unde ofițerul francez, autorul scrisorii, caracterizează Dobrogea ca „un pays plus désert que le désert de l'Afrique”. Această situație se explică tocmai prin fuga masivă a creștinilor din zona de la sud de Constanța, la care se referă scrisoarea.

jumătate stricate. „Întreaga familie se grupează în jurul tatălui”, care abia îndrăznește să privească înapoi⁵⁴. Toți fugeau, așa cum nota ofițerul polonez amintit, „de frică să nu fie uciși de turci”⁵⁵.

La 1 iunie 1854, Subcîrmuirea plășii Oltenița raporta la București că, în momentul „retragerii caravelor ce să așezase de împărăteasca oștire rusească la Turtucaia, mulți români din acest oraș „și-au cărat familiile și toate bagajele lor” într-un ostrov al Dunării, dar apoi s-au hotărît „să treacă în pămîntul Țării Românești”⁵⁶. Pînă la data de 4 iunie, în temeiul permisiunii ce li s-a dat, ei s-au așezat în satele de pe malul Dunării, în părțile Olteniței⁵⁷. Erau, în total, 536 de familii, însumînd 2.050 de persoane. Cu excepția unei familii turcești, a unui „otoman din Turtucaia”⁵⁸, fugit din motive greu de înțeles, toate familiile refugiate erau românești⁵⁹. Dintre ele, la verificarea ce li s-a făcut, s-a constatat că 46 erau originare din Țara Românească, din satele Chirnogi, Stupinele, Clătești și Ulmeni⁶⁰, fiind stabilite în Dobrogea cu ani în urmă⁶¹. Restul de 489 de familii erau constituite așadar din români dobrogeni autohtoni.

Tot la începutul lunii iunie, locuitorii lipoveni ai satului Tătărăști (Tătărita) de lângă Silistra fugeau „din pricina volintirilor turci”, într-un ostrov din mijlocul Dunării. La 15 ale aceleiași luni, opt dintre ei ajungeau, cu ajutorul grănicerilor români, pe malul stîng al fluviului. Ei arătau că „toate familiile din acel sat sînt restrînse în acel ostrov”, solicitînd sprijin pentru a fi trecuți și ceilalți în Țara Românească⁶².

După ridicarea asediului Silistrei, trupele ruse care au participat la această acțiune s-au retras la stînga Dunării prin vadul Călărașilor. O dată cu ele a fugit, de frica turcilor, așa cum nota ofițerul polonez în jurnalul său, „o mulțime de familii creștine de bulgari, valahi și țigani”. La 24 și 25 iunie, timp de o zi și jumătate, s-a scurs pe podul construit de ruși un mare număr de care (*karuce*)⁶³, „acoperite cu rogojini și încărcate cu diferite unelte gospodărești”⁶⁴. Prin acel loc au plecat atunci din Dobrogea aproximativ 20.000 de creștini, iar alți 1.000 n-au izbutit să treacă, rămî-nînd pe malul drept. Ei s-au adăpostit mai întîi în ostrovul Tilchia, în dreptul satului ialomițean Cioroiu, unde se afla capătul pontonului. Ofițerul polonez era puternic impresionat de situația lor, pe care o descrie în cuvinte mișcătoare: „Demnă de compătimit era priveliștea acestor nenorociți locuitori. Fiecare familie și-a făcut foc, își pregătesc în ceaune mămăliga, ici își frig

⁵⁴ Baron de Bazancourt, *op. cit.*, vol. I, p. 127.

⁵⁵ Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 72.

⁵⁶ Arh. St. Buc., fond M.A.I., Divizia rurală-comunală, dosar 22/1854, f. 2.

⁵⁷ Ibidem, fond Ministerul de Război, Departamentul ostășesc, dosar 254/1854, f. 70, 74.

⁵⁸ Ibidem, f. 74.

⁵⁹ Ibidem, f. 74-80.

⁶⁰ Ibidem, f. 72.

⁶¹ La aceștia, s-au adăugat și alți fugari, veniți în zilele următoare. Astfel, în noaptea de 16 spre 17 iunie, la un pichet al punctului Oltenița, „s-au ivit o albie cu un om, Vasile Drumea, ce este de fel din satul Ulmeni și fugit în Turchia în anul trecut”. (Ibidem, fond Comitetul Carantinilor, dosar 36/1854, f. 38).

⁶² Ibidem, f. 36, fond M.A.I., Divizia rurală-comunală, dosar 22/1854, f. 54.

⁶³ Denumirea românească a acestui vehicul, ca și faptul că acești creștini se hrăneau cu mămăligă, arată că cea mai mare parte a lor era formată din români.

⁶⁴ Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 72-73.

slănină, iar din rogojini și pături pentru cai își fac înveliș pentru copii contra ceței de seară. Vitele rag, oile și caprele zbiară, zgomot ca la iarmaroc; țărănime sărmană, întreaga ei avere: vitele, caii și oile...⁶⁵

Alt vad prin care românii și alți creștini din Dobrogea s-au refugiat la stînga Dunării a fost cel de lângă Hirșova. Într-un raport din 17 iunie 1854 al carantinei Gura Ialomiței se arăta că, o dată cu „retragerea oștirilor împărăteștii sale măriri rusești din părțile Turchii, în prințipat, mulți dintre lăcuitori<i> creștini du prin satele mărginașe malului Dunării<i>, frică mare avînd cu năvălirea turcilor, o să să tragă în partea stîngă”⁶⁶. Tot atunci, comandantul punctului de graniță din aceeași localitate cerea dezlegare de la Departamentul Lucrărilor Ostășești de „ce trebuie să facă la întimplare dacă cu prilejul retragerii<i> oștirilor împărătești rusești din Turchia ar māvăli lăcuitori de dincolo cu familii și vite în acest prințipat”⁶⁷. La 28 iunie, Cîrmuirea județului Ialomița raporta că, odată cu trecerea la stînga Dunării a trupelor ruse, a venit în Țara Românească și „un număr însemnat de familii creștine”⁶⁸.

Majoritatea acestor fugari erau români dobrogeni autohtoni, dar se aflau și unii originari din Țara Românească. La 18 iulie 1854, un grup de 11 dintre acești români reîntorși, între care figura și „preotu<i> Dumitru al acestora familii”, se adresa cu o jalbă Marii Vorniciei, arătînd că erau „vechi lăcuitori ai țării<i> acesteia, ce din împrejurării grele ale vremurilor pribegiserăm pe malul drept al Dunării<i> și care acum, după voința lui Dumnezeu, ne-amu întorsu înapoi”. Ei găsiseră „locu de hrană” pe moșia Bordușanii Mari din județul Ialomița, unde hotărîseră să se statornicească și unde făcuseră „și oarecare pregătiri de iarnă, prin înțelegere de bună voie cu stăpînul moșii”, dar subocîrmuirea locală nu le-a permis așezarea⁶⁹. În cele din urmă, Marea Vornicie a admis stabilirea celor veniți de la dreapta Dunării, fie că erau dobrogeni băștinași, fie că erau foști locuitori ai Țării Românești, pe mai multe moșii mănăstirești situate în județele de la cîmpie⁷⁰.

Alți creștini din Dobrogea au trecut la stînga Dunării prin vadul de la Brăila. La 21 iunie 1854, carantina Brăila raporta la București, că, în părțile Măcinului, locuitorii „străini și pămînteni, români și bolgari, atît din acest oraș cît și du prin satele dinprejur (afară dă lipoveni), spăimîntați de venirea turcilor, și-au lăsat casile și tot ce au avut, luînd cu ei cele numai ce au putut și pentru care au avut mijloace și au fugit, parte la Brăila și parte încercîndu-se în vase la streini”⁷¹. Cei mai mulți s-au refugiat însă în Țara Românească.

Între 19 și 24 iunie, au venit din Dobrogea la Brăila 591 de persoane, dintre care 381, așadar mai bine de 56%, erau români⁷². Cu excepția a 25 de mocani, unii din ei statorniciți însă în Dobrogea, și a 3 români ori-

⁶⁵ *Ibidem*, p. 73.

⁶⁶ Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 36/1854, f. 34.

⁶⁷ *Ibidem*, fond M.A.I., Divizia rural-comunală, dosar 22/1854, f. 42.

⁶⁸ *Ibidem*, f. 45.

⁶⁹ Tudor Mateescu, *op. cit.*, p. 203—204.

⁷⁰ Arh. St. Buc., fond M.A.I., Divizia rural-comunală, dosar 22/1854, f. 95.

⁷¹ *Ibidem*, fond Comitetul Carantinelor, dosar 36/1854, f. 42.

⁷² *Ibidem*, fond M.A.I., Divizia rural-comunală, dosar 22/1854, f. 47—48, 96—107,

ginari din Principate (2 din Moldova și 1 din Țara Românească), toți ceilalți, respectivi 348 de inși, erau români dobrogeni autohtoni⁷³. În cea mai mare parte ei erau locuitori ai orașului Măcin și doar 11 persoane veneau din satele Dăieni (2 familii) și Ostrov (1 familie)⁷⁴.

Cei mai mulți își aduceau cu ei vitele și diferite lucruri casnice încărcate în căruțe sau în lăzi purtate cu brațele. Astfel, Pascali Dumitru din Măcin, care era însoțit de 5 slugi, își trecea la Brăila „3 lăzi cu priminele, o căruță cu doi cai, un car cu doi boi și 120 vaci și boi”⁷⁵; Barbu Gheorghe, tot din Măcin, lua cu el „28 vite mari, 100 oi și patru lăzi cu priminele”⁷⁶; Mirică Ivan — „3 lăzi cu calabalic, un car cu doi boi și 3 vaci”⁷⁷; Ioan Gheorghe — „una ladă cu priminele, 1 car cu 2 boi, o vacă și un vițel”⁷⁸; Ioan Dan — „6 lăzi cu lucruri de casă, 2 boi și două vaci”⁷⁹; Ioan Vulpe — „zece lăzi cu calabalic”⁸⁰; iar preotul Ioan Moraru din Ostrov — „o ladă, o căruță cu 3 cai și 4 vaci”⁸¹. Mulți erau însă oameni săraci, care veneau numai „cu cele pă dinșii”⁸² sau cu o singură ladă cu lucruri casnice⁸³.

Alături de acești români își găseau scăparea la Brăila și alți creștini din nordul Dobrogei. În suma amintită de 591 de fugari intrau, mai întâi, 60 de bulgari, reprezentând deci ceva mai mult de 10%. După locuință, 52 erau din orașul Măcin, iar 8 din satul Luncavița. Din cei veniți de la Măcin, numai 35 erau de fel din Dobrogea, ceilalți 17 fiind originari din Bulgaria: 10 din Slivna, 4 din Sofia, 2 din Kazanlik și 1 din Varna⁸⁴.

Erau apoi 37 de greci, dar numai 7 dintre ei erau dobrogeni (6 din Silistra și 1 din Măcin), restul de 30 fiind de fel din diferite ținuturi ale Imperiului otoman, unii chiar din Anatolia⁸⁵. Tot în număr de 37 erau rușii lipoveni, dintre care 34 veneau de la Măcin, iar 3 de la Ostrov⁸⁶. Urmasii armenii, toți 28 fugiți de la Măcin, de unde 19 erau de locul lor⁸⁷, ceilalți 9 fiind originari din Anatolia⁸⁸. Alți 28 de refugiați erau sirbi, din care 18 erau de fel din Măcin, iar 10 se stabiliseră în acest oraș venind de la Negotin (6) și de la Mitrova (4)⁸⁹. Tot din Măcin erau și trei găgăuți, ca și 16 țigani, aceștia având toți nume românești⁹⁰. Pe lângă acești creștini

⁷³ Ibidem, f. 97—107, 121—123.

⁷⁴ Ibidem, f. 98—99, 104—105.

⁷⁵ Ibidem, f. 98—99.

⁷⁶ Ibidem, f. 105—106.

⁷⁷ Ibidem, f. 106—107.

⁷⁸ Ibidem, f. 121—122.

⁷⁹ Ibidem, f. 99—100.

⁸⁰ Ibidem, f. 122—123.

⁸¹ Ibidem, f. 98—99.

⁸² Ibidem, f. 98—123.

⁸³ Ibidem.

⁸⁴ Ibidem, f. 47—48, 97—107, 121—123.

⁸⁵ Ibidem, f. 97—107, 121—123.

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ Pentru vechimea armenilor în Dobrogea vezi îndeosebi Nikolaj Todorov, *The Balkan town in the second half of the 19-th century*, în „Etudes balkaniques”, IX, Sofia, 1969, nr. 5, p. 40.

⁸⁸ Arh. St. Buc., fond M.A.I., Divizia rural-comunală, dosar 22/1854, f. 97—107, 121—123.

⁸⁹ Ibidem.

⁹⁰ Ibidem, f. 47—48, 97—107, 121—123.

băjenari se aflau și doi evrei⁹¹, care aduceau cu ei la Brăila „4 lăzi cu lucruri”⁹² și un turc, „Ibrahim Iazagi”, venit numai „cu cele pă el”⁹³.

Componența etnică a acestui grup de fugari, dintre care cei mai mulți erau din Măcin, arată, în chip limpede, preponderența elementului românesc în acest oraș, unde musulmanii au fost totdeauna în număr redus. Totodată, rezultă că românii constituiau populația autohtonă a Măcinului, în timp ce reprezentanții celorlalte grupuri etnice erau, în mare parte, stabiliți acolo de curînd, unii fiind veniți din locuri foarte depărtate.

Proporțiile acestui exod au fost însă și mai mari. La 2 iulie 1854, Cîrmuirea județului Brăila raporta Departamentului Trebilor din Lăuntru că locuitorii satului Pecineaga din cazaua Măcin „a(ū) trimis o deputație la satul Gropeni de aici, arătînd că ar fi voind să treacă în prințipat cu familiile lor și cu toată averea lor mișcătoare și a să așeza la acel sat Gropeni, unde ar fi avînd neamuri, rugîndușă tot într-o vreme a li se da cuviinciosul și grabnicul ajutor spre a să putea strămuta cit mai curînd, pînă nu să vor vedea expuși la vreo amenințare”⁹⁴. În cele din urmă locuitorii respectivi au renunțat însă la această intenție, astfel că satul Pecineaga și-a continuat fără întrerupere existența, păstrîndu-și totodată caracterul de așezare curat românească.

Un alt număr însemnat de români și alți creștini din nordul Dobrogei s-au salvat, în cursul aceluiași eveniment, trecînd Dunărea la Galați. La 21 iunie 1854, Pircălăbia de Galați raporta la Iași că mai multe familii din Măcin și din satele învecinate au venit cu luntrile în Moldova, cerînd autorităților să fie primiți împreună cu vitele ce le aveau, deoarece se temeau „despre năvălirea turcilor asupra lor”⁹⁵. Ei arătau că alți creștini din Dobrogea, „foarte mulți”, erau adunați la satul Azaclău, așteptînd și aceștia să poată trece la Galați⁹⁶.

Refugierea în Moldova s-a făcut în mai multe etape, pe măsura înaintării armatelor otomane și a retragerii trupelor ruse, care au rămas mai mult timp în nordul Dobrogei⁹⁷, luptele continuînd în aceste locuri pînă la mijlocul anului 1855⁹⁸. Primele grupuri au trecut la Galați între 21 și 24 iunie⁹⁹, fiind urmate, la intervale neregulate, de altele, în zilele de 4, 8 și 13 iulie¹⁰⁰, 5 august¹⁰¹, 24, 25 și 27 octombrie¹⁰². Numărul acestor fugari a fost de 352, din care 244, așadar aproximativ 70%, erau români. Dintre aceștia, 97 sînt arătați ca supuși otomani („raele”), fiind deci dobrogeii băștinași. Cei mai mulți erau din Măcin (54) și Isaccea (26), iar ceilalți din orașele Babadag (3) și Tulcea (2) și din satele Garvăn, Luncavița,

⁹¹ Despre evreii din Dobrogea vezi Nikolaj Todorov, *op. cit.*, p. 40.

⁹² Arh. St. Buc., fond M.A.I., Divizia rural-comunală, dosar 22/1854, f. 101-102.

⁹³ *Ibidem*, f. 106-107.

⁹⁴ Tudor Mateescu, *op. cit.*, p. 202-203.

⁹⁵ Arh. St. Iași, fond Comitetul Sănătății, tr. 1576, op. 1797, dosar 24/1854, f. 1.

⁹⁶ *Ibidem*, f. 6.

⁹⁷ Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 507, 511, 519; M. D. Ionescu-Dobrogeanu, *op. cit.*, p. 608.

⁹⁸ Alfons Wimpfen, *Erinnerungen aus der Walachei während der Besetzung durch die oesterreichischen Truppen in den Jahren 1854-1856*, Wien, 1878, p. 199-204.

⁹⁹ Arh. St. Iași, fond Comitetul Sănătății, tr. 1576, op. 1797, dosar 24/1854, f. 1, 6, 8-12, 14.

¹⁰⁰ *Ibidem*, f. 16-17, 20-21, 36-37.

¹⁰¹ *Ibidem*, f. 42.

¹⁰² *Ibidem*, f. 50-55.

Groapa Ciobanului, Văcăreni și Pisica. Restul de 147 erau de fel de la stînga Dunării, majoritatea din Moldova (142), stabiliți însă în Dobrogea, unii de cîte 15, 18, 20 de ani și chiar mai mult, în diferite localități din nordul provinciei: satele Pisica, Turcoăia, Azalcău, Luncavița, Văcăreni, Greci, Niculițel, Crapina¹⁰³, Groapa Ciobanului, orașele Măcin și Isaccea, iar doi dintre ei lucraseră ca argați la Mănăstirea Cocoșu. Ei își luaseră în pribegie vitele, unele obiecte casnice, precum și diferite sume de bani¹⁰⁴. Astfel, Hristea Ioan, „moldovean raea” din Măcin, de profesie măcelar, aducea la Galați, unde voia să-și exercite în continuare meseria, 14.000 de lei¹⁰⁵. De asemenea, Simon Tudorache, originar din Galați, stabilit în urmă cu 11 ani în satul dobrogean Pisica, unde se ocupase în primul rînd cu pescuitul, revenea acum cu 2 boi, 3 vaci, 2 minzați, un vițel, o pușcă, o luntre și o sumă de bani¹⁰⁶.

Cealți fugari erau de diferite alte naționalități. După români urmașii țiganii, în număr de 58, toți de fel din Moldova unde fuseseră robii unor boieri și de unde fugiseră în Dobrogea¹⁰⁷, cei mai mulți în urmă cu cinci ani. Ei se stabiliseră la Văcăreni, Niculițel și alte sate românești, unii avînd meseria de fierari¹⁰⁸, dar acum preferau să se întoarcă la starea de robie decît să riște a fi omoriți de turci. Au mai trecut de asemenea Dunărea 35 de bulgari, majoritatea din orașele Măcin și Isaccea, dar 8 dintre ei erau așezați de curînd în Dobrogea, unii fiind veniți de la Șumla și Varna¹⁰⁹. Alți fugari creștini au fost: 7 greci, toți orașeni (din Măcin, Isaccea și Tulcea), dintre care 4 erau originari din teritoriile grecești¹¹⁰; 7 sîrbi, toți din Măcin, unde 6 dintre ei erau stabiliți de curînd¹¹¹; 1 armean, de fel negustor din Galați¹¹², și 1 italian (sard), venit de 4 ani ca „precupeț” la Măcin¹¹³. Alături de aceștia se refugiau la Galați și 2 evrei: un negustor din Tulcea, originar însă din Moldova¹¹⁴ și un pescar din satul Crapina numit Ioan Botezatu, despre care se spune că era de fel din Roman, „trecut peste Dunăre de 17 ani, fiind atunce evreu și s-au botezat acolo”¹¹⁵, adică în Dobrogea.

Alți locuitori ai Dobrogei s-au refugiat din aceleași motive, încă din anul 1854, pe teritoriul Basarabiei, trecuți probabil prin vădul de la Isaccea. În 1857 încă, unii dintre ei se mai aflau în partea acestei provincii rămase Imperiului rus¹¹⁶.

¹⁰³ Este vorba, fără îndoială, de un sat dispărut ulterior, situat foarte probabil, pe malul bălții cu același nume. Pentru vechimea acestei denumiri vezi Const. C. Giurescu, *Știri despre populația românească a Dobrogei în hărți medievale și moderne*, [Constanța], [1966], p. 39.

¹⁰⁴ Arh. St. Iași, fond Comitetul Sănătății, tr. 1576, op. 1797, dosar 24/1854, f. 8—12, 17, 21, 34, 37, 42, 51—55.

¹⁰⁵ Ibidem, f. 9.

¹⁰⁶ Ibidem, f. 52.

¹⁰⁷ În Imperiul otoman țiganii nu erau în stare de robie (Ion Ionescu [de la Brad], *Excursion agricole dans la plaine de la Dobrodja*, Constantinopole, 1850, p. 20).

¹⁰⁸ Arh. St. Iași, fond Comitetul Sănătății, tr. 1576, op. 1797, dosar 24/1854, f. 51—52.

¹⁰⁹ Ibidem, f. 9—11, 17, 34, 42.

¹¹⁰ Ibidem, f. 9—10, 12, 17.

¹¹¹ Ibidem, f. 10.

¹¹² Ibidem, f. 34.

¹¹³ Ibidem, f. 10.

¹¹⁴ Ibidem, f. 34.

¹¹⁵ Ibidem, f. 51.

¹¹⁶ Arh. St. Buc., fond Secretariatul Statului, dosar CXXXI/12, f. 2.

Numărul dobrogenilor refugiați la stînga Dunării a fost, în mod sigur, mai mare. Jules Ladimir, în lucrarea sa, apărută chiar în anul 1854, afirmă că trupele ruse, retrăgîndu-se de la Măcin, au luat cu ele „3.000 de familii bulgare”¹¹⁷. După cum am văzut însă, nu a fost vorba de o ridicare cu forța de către ruși a creștinilor din Dobrogea, ci de fuga lor în Țara Românească și Moldova pentru a scăpa de masacrele turcilor. În ceea ce privește naționalitatea lor, afirmația este indubitabil falsă, deoarece din documentele oficiale emise de autoritățile românești rezultă că numărul fugarilor bulgari a fost infim în comparație cu cel al românilor.

Fuga la stînga Dunării în timpul războiului Crimeii a salvat de la decimare sigură populația creștină a Dobrogei. Masacrele săvîrșite de turci cărora le-au căzut victime creștinii care nu s-au putut refugia în Țara Românească și Moldova, au continuat pînă la sfîrșitul acestui război. Într-un raport austriac de la Galați, din 14 martie 1855, se spune că turcii pustiau „în mod îngrozitor în Dobrogea”¹¹⁸. Cele mai multe localități din cazaua Tulcea rămăseseră doar, cu o treime din populație, iar patru sate, complet goale, nu mai constituiau decît „un morman de moloz”¹¹⁹. La 12 iunie 1855, trupele otomane recupă orașul Tulcea, purtîndu-se cu o brutalitate ieșită din comun¹²⁰. Chiar cimitirul catolic din acest oraș este profanat și distrus de ostașii de sub comanda lui Ferik Sali Pașa¹²¹.

După intrarea armatelor otomane în Țara Românească, s-au luat măsuri pentru readucerea la vetrele lor a fugarilor din Dobrogea. Încă de la sfîrșitul lui iulie 1854, cîrmuitorul serhatului Silistra, Ibrahim Pașa, aflat la Călărași, cerea să se dea voie bejenarilor stabiliți în județul Ialomița „a se întoarce la urmă-le cu toate ale lor”¹²². La 26 august același an, însuși Derviş Pașa, comisarul imperial al Porții, făcea o intervenție în acest sens la București¹²³. În primăvara anului 1855, după cum constata medicul francez Camille Allard, locuitorii emigrați au început să se reîntoarcă în Dobrogea¹²⁴.

Astfel, după evidențele care ne-au parvenit, în cursul anului 1855, pe la punctul Oltenița s-au înapoiat la vechile vetre 339 de refugiați din Dobrogea, cei mai mulți în ultimele trei luni: 17 în octombrie, 66 în noiembrie și 124 în decembrie. Din numărul total, 314 erau din Turtucaia, 12 din Mesimale („Mesi Malis”), sat situat la sud de acest oraș, în Deliorman, 8 din Silistra, 4 din Garvăn și 1 din Popina. Toți sînt arătați ca „rumâni, supuși otomani”, afară de 3 turci din satul Mesimale¹²⁵. În ceea ce privește românii turtucaieni, făcînd comparație cu lista celor trecuți la stînga Dunării în iunie 1854, rezultă că multe nume erau identice, ca de exemplu: Radu Crăciun, Stancu Goricel, Iorga Carabulea, Păun al Frații, Ispas Rotaru, Radu Boiangiu, Vlad Iordache, Gheorghe Șoangher, Marin Păsat, Nicolae Olteanu, Gheorghe Dorobanțu, Dinu Ceafălan, Dumitru Lupu

¹¹⁷ Jules Ladimir, *op. cit.*, p. 278.

¹¹⁸ Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 269.

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 649.

¹²⁰ Alfons Wimpfen *op. cit.*, p. 199–200.

¹²¹ Anton Durcovici, *Istoricul parohiei catolice din Tulcea*, în „Revista catolică”, III, (1914), nr. 1, p. 123.

¹²² Tudor Mateescu, *op. cit.*, p. 204.

¹²³ Arh. St. Buc., fond M.A.I., Divizia rural-comunală, dosar 22/1854, f. 166.

¹²⁴ Camille Allard, *Mission médicale dans la Tartarie-Dobrouitcha*, Paris, 1857, p. 56.

¹²⁵ Arh. St. Buc., fond Obștescul Control, dosar 620/1855, f. 1–44.

Gheorghe Pironea, Ion Roșu, Stancu Cucu, Enciu Șopîrlă, Stancu Carmaciu, Dobre Trosca, Gheorghe Balcă, Pătrașcu Moraru, Oprea Negoită ș.a.¹²⁶, Cei care nu apar în evidențele din 1855 se întorseseră, foarte probabil, spre sfîrșitul anului precedent.

Alți refugiați, în număr de 236, s-au înapoiat tot atunci pe la punctul Călărași. Dintre aceștia, 138 erau din Silistra, 7 din Ostrov, iar la 87 se menționează numai că erau din „Turchia”, fără a se preciza localitatea. Cu excepția a doi bulgari și doi sirbi, toți sînt înregistrați ca „rumâni”¹²⁷.

Revenirea fugărilor nu s-a făcut așadar dintr-o dată. În octombrie 1855, aiagul cazalei Hîrșova trimitea un delegat la Ocîrmuirea județului Ialomița, cerînd ca românii dobrogeni refugiați în acel județ să fie trimiși înapoi „peste Dunăre, la urma lor”¹²⁸. În urma cercetărilor întreprinse de ocîrmuire, s-a constatat că în plășile „mărginașe” ale județului se refugiaseră în anul precedent 50 de familii de români dobrogeni, fiind așezate în satele Dudești (3), Fetești (3), Stelnică (3), Maltezi (2), Cegani (7), Bordușanii Mari (6), Bordușanii Mici (7), Făcăeni (15), Găița (2), Vlădeni (1) și Chioara (1). Acești băjenari erau originari, în cea mai mare parte din satele Seimeni și Topalu și doar cîteva familii proveneau din Cochirleni, Ostrovu cel Mare (Ostrov — lingă Silistra, azi în jud. Constanța), Răsuhața (Rasova), Groapa Ciobanului și Varoș (azi cartier al Hîrșovei). Toți aveau nume curăț românești, pe care le întîlnim de altfel în toate părțile locuite de români, ca, de pildă: Ștefan Mocanu, Ilie Popa, Duțu Durnoiu, Ilie Băjenaru, Dumitrache Vița, Stan Porcaru, Anghel Moșu, Ion Zîrnă, Stan Grecu, Marin Vulpe, Ion Frigură, Petre Fluture ș.a. Cei mai mulți (44 de familii) se întorseseră deja în Dobrogea, iar 6 familii, avînd pașapoarte austriece, rămăseseră în țară¹²⁹, ceea ce arată originea lor transilvăneană, spre deosebire de ceilalți care erau, fără îndoială, dobrogeni băștinași, supuși otomani.

În aprilie 1856, autoritățile otomane intervineau pe lingă cele ale Țării Românești, arătînd că, locuitorii din părțile Hîrșovei, fugiți la stînga Dunării „din evenimentele trecute, voind acum a să întoarcă înapoi la urmă-le, spre a-și face arăturile, orînduiții la scheli le cere a plăti vamă pentru fiecare oaie cîte lei trei și pentru fiecare bivoli cîte lei „cinsprezece”, făcînd rugăminte „a fi numiții apărați în această plată”¹³⁰. La 9 mai se trimitea poruncă la punctul Gura Ialomiței, „în dreptul căruia cad șatele Hîrșovi(i), să libereze pe locuitorii acelor sate, care au venit în acest prințipat din cauza evenimentelor trecute, ca să se înapoieze la urma lor fără a fi îndatorați la plata taxelor, numai pentru vitele acelea însă ce într-adevăr se vor dovedi că sînt drepte ale lor și aduse din decindea”¹³¹.

La cîteva ani după terminarea războiului, așa cum constata naturalistul Wutzer, erau sate în care creștinii refugiați în 1854 nu se înapoiaseră încă¹³². În ianuarie 1857, Said-Pașa, guvernatorul Dobrogei și al Bulgariei de nord-est, intervenea personal la caimacamul Țării Românești pentru înapoierea unor locuitori din Seimeni, aflați, din timpul refugiului, în satul

¹²⁶ Ibidem, fond Ministerul de Război, Departamentul ostășesc, dosar 246/1854, f. 73—80

¹²⁷ Ibidem, fond Obștescul Control, dosar 562/1855, f. 1—32.

¹²⁸ Tudor Mateescu, *op. cit.*, p. 211.

¹²⁹ Ibidem, p. 211—213.

¹³⁰ Arh. St. Buc., fond Secretariatul Statului, dosar CXV/15, f. 7.

¹³¹ Ibidem, f. 8.

¹³² C. W. Wutzer, *op. cit.*, vol. I, p. 254.

ialomițean Cegani¹³³. Cercetîndu-se la fața locului, s-a constatat că, într-adevăr, în satul pomenit, se găseau șapte familii de băjenari dobrogeni, deveniți însă, între timp, locuitori ai țării¹³⁴. De asemenea, în martie 1857, autoritățile otomane de la Tulcea, în urma intervențiilor făcute pe lângă cele ruse de la Chișinău, urmau să primească în ostrovul Ceatal, un număr de locuitori ai Dobrogei refugiați în Basarabia¹³⁵.

Pe de altă parte, cei care s-au întors și-au găsit de regulă locuințele distruse. Ofițerul polonez amintit menționa că „bordeiele părăsite” erau incendiate de turci¹³⁶. La Rasova, casele locuitorilor fugiți, multe dintre ele construite cu puțin înainte de război, au fost transformate în cenușă de către bașibuzuci¹³⁷.

După restabilirea liniștei, pribegii care se salvară trecînd la stînga Dunării s-au întors, în cea mai mare parte, la vechile lor așezări, de care cei mai mulți erau legați din moși strămoși. La fel cum procedaseră înaintașii lor după fiecare război, ei și-au durat noi locuințe și și-au refăcut gospodăriile distruse, nădăjduind că urgia care-i lovisе avea să fie ultima. Așa se face că și după războiul Crimeii, în tabloul etnic al Dobrogei, cu toate noile colonizări cu elementele musulmane¹³⁸, populația românească și-a menținut preponderanța numerică¹³⁹ și chiar pe cea economică și culturală, dînd dovadă, ca și în alte teritorii, de vitalitatea remarcabilă a poporului nostru.

R É S U M É

Les guerres qui ont dévasté le territoire de Dobroudja dès la seconde moitié du XVIIème siècle ont provoqué des grands préjudices matériel et des pertes masives des vies humaines. Pour les roumains de Dobroudja, comme pour les autres chrétiens de la province, la seule possibilité de sauver leurs vies pendant les guerres était de se réfugier en Vallachie ou en Moldavie. Après la guerre ils revenaient mais d'habitude ils retrouvaient leurs maisons toutes brûlées. Ça c'est répété à une grande échelle pendant la guerre de Crimée (1853--1856), quand la fuite des roumains vers la rive gauche du Danube a été déterminée surtout par les déprédations et les massacres des Bashi-bazouks (des troupes turques irrégulières, constituées surtout des soldats qui avaient fait partie de l'ancienne armée ottomane).

À partie du Mars 1854, quand la province devient partie du champ du combat et surtout à partie du Juin, même année, quand les troupes russes qui avaient été vaincues commencent leur retraite sur le Danube, la fuite des roumains vers la Vallachie et la Moldavie prends une grande envergure. Cette fois des familles entières cherchent refuge, par groupes de milliers de personnes. Ils partaient avec leur chars, leur betes et les objets qu'ils pouvaient prendre. Les autorités roumaines les ont accueilli avec bienveillance et leurs ont donné des aliments et des abris.

Cette fuite a sauvé les vies d'un grand nombre des roumains de Dobroudja, car beaucoup de gens qui ont resté en Dobroudja, ont été massacrés par les Bashi-bazouks. Après la guerre la plupart des exilés sont revenus. Ils ont trouvé leurs abris brûlés, mais tout comme leurs précurseurs, ils ont commencé à les reconstruire.

¹³³ Tudor Mateescu, *op. cit.*, p. 220.

¹³⁴ *Ibidem*, p. 222.

¹³⁵ Arh. St. Buc., fond Secretariatul Statului, dosar CXXXI/12, f. 2.

¹³⁶ Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 75.

¹³⁷ C. W. Wutzer, *op. cit.*, vol. I, p. 262.

¹³⁸ Despre aceste colonizări (cu tătari din Crimeia și cerchezi) vezi îndeosebi Al. P. Arbore, *Informațiuni etnografice și mișcări de populațiune în Basarabia sudică și Dobrogea în veacurile XVIII și XIX, cu specială privire la coloniile bulgărești din aceste regiuni*, în „Analele Dobrogei”, X (1929), p. 42.

¹³⁹ *Ibidem*, p. 43-47.

P R É C I S

The wars which ravaged the Dobrudja territory starting from the second half of the 18th century led to great material damages and massive losses of human lives. For the Romanian people of the region, as well as for the other Christian inhabitants of the province, the only possibility to save their lives during these wars to flee away to Wallachia and Moldavia. After peace was restored they used to return to their homes which they usually found burned to ashes. This happened again, on a large scale, during the Crimean War (1853–1856), when the Romanians retreat on the left bank of the Danube was determined especially by the robberies and massacres of the Bashi-bazoukery (irregular Turkish troops which included mainly soldiers which had belonged to the ancient Ottoman Army).

Beginning with March 1854, when Dobrudja became part of the battle field, and especially from June of the same year, when the defeated Russian troops begin to withdraw over the Danube, the Romanians retreat to Wallachia and Moldavia gets mass proportions. This time entire families retreat, in ever growing groups of thousands and thousands of people.

They left away, taking their waggons, the cattle and the goods they could carry. The Romanian officials received them with sympathy and offered them food and shelter.

This mass retreat saved the lives of a great number of people, since those who rested in Dobrudja were massacred by the Bashi-bazoukery. After the war the greatest part of the refugees came back to their places. Most of them found their homes destroyed but in the same way their ancestors did, they began to rebuild them.